

ИСТОРИЯ И РАЗВИТИЕ НА АНТРОПОГЕОГРАФИЯТА ВЪВ ВОДЕЩИТЕ ГЕОГРАФСКИ ШКОЛИ И БЪЛГАРИЯ

Велимира Стоянова, Гергана Методиева

Национален институт по геофизика, геодезия и география – БАН, София 1113,
ул. “Акад. Г. Бончев” бл. 3
e-mail: velimira_asenova@abv.bg, gerri7@abv.bg

ВЪВЕДЕНИЕ

В края на XIX и началото на XX век географите в света поставят в центъра на географските изследвания човекът и започват да изучават връзките и взаимоотношенията между него и природните компоненти (релеф, климат, води и др.). Тогава се полагат основите на нов клон в системата на географските науки наречен „антропогеография“ („география на човека“).

Днес все по-често в страните от Западна Европа, САЩ и др., в държавите използващи германските и романски езици, наред с понятието антропогеография като синоним се използва и „География на човекът“ (англ. – human geography, нем. – die Humangeographie, исп. – geografía humana, итл. – geografia antropica, фр. – géographie humaine и др.). Тя се възприема като наука, изучаваща пространствената организация на стопанството и взаимоотношенията между обществото и околната среда. Общата антропогеография се разделя на: география на населението; исторична география; политическа география; география на селищата – география на градовете, география на селските райони; социална география; икономическа география – първичен, вторичен и третичен сектор; културна география, география на религиозните общности. Много актуални теми през последните години на XXI в. се отнасят за глобалното изменение на климата и процесите на глобализация (<http://www.geog.uniheidelberg.de/human/index.html>).

В България и другите бивши социалистически страни (Русия, Полша и др.) не се използва понятието антропогеография или „География на човекът“, а социално-икономическа география (социална и икономическа география; икономическа и социална география), която включва социална география – география на населението и селищата; икономическа география – първичен, вторичен и третичен сектор и др.

АНТРОПОГЕОГРАФИЯТА ВЪВ ВОДЕЩИТЕ ГЕОГРАФСКИ ШКОЛИ

Във водещите географски школи: германска („Антропогеография“), френска (социогеография – „География на човека“), англо-американска и руска, се използват различни подходи за характеризирание и анализиране на взаимодействието между природата и човека.

Германска географска школа („Антропогеография“)

Основен подход, използван в германската географска школа (антропогеография) от края на XIX до средата на XX век, е свързан с географския детерминизъм (от лат. *determinare* – „определям“). Този подход води началото си още от античността. През XVIII в. идеята за географския детерминизъм се заражда в труда на Шарл Луи Монтескьо (1689-1755) – „За духа на законите“ (Славейков и др., 1995). При географския детерминизъм се надценява въздействието на природата върху човек. Следователно нарастването на населението и икономическото развитие на държавите

напълно или почти напълно зависят от природната среда – географското положение и природните фактори (климат, почви и др.) на дадената територия.

Значителен принос за оформянето на германската школа (антропогеография) имат германските изследователи и географи **Александър фон Хумболт** (1769-1859) и **Карл Ритер** (1779-1859), които в своите трудове обръщат внимание на връзката между човека и природата (Славейков и др., 1995; Schenk, 2005). Най-видният представител на тази школа е германският географ и етнограф **Фридрих Ратцел** (1844-1904), който през 1882 г. написва и издава първия труд по антропогеография - „Антропогеография“ (die Anthropogeographie), в 2 тома. Идеите му са повлияни от известни френски философи и социолози от XVIII в. (Ганев, 2011, в Географски терминологичен речник). Ратцел отнася антропогеографията към биогеографията, защото признава биологичното начало на човека и се опитва да пренесе учението на Дарвин върху обществените отношения (Славейков, 1995; Карастоянов, 2008). Освен това той разглежда и въпроси като: 1. Поява на хората и техните раси; 2. Изучаване на подвижността на хората не само в териториален аспект, но и от гледна точка на способностите, техните наклонности и др.; 3. Развитие на търговските връзки и значението им като предшественик на държавата; 4. Анализ на географското положение; 5. Анализ на културата на народите; 6. Изучаване на икономиката; 7. Изучаване на политическото устройство на държавите и др., които доказват нейното самостоятелно съществуване днес в Европа (Славейков, 1995).

Други немски географи със значителен принос за развитието на антропогеографията са **Алфред Пенк** (1853-1931), **Алфред Хетнер** (1859-1941), който през 1927 г. издава своя труд – „Географията – нейната история, същност и методи“ („Die Geographie. Ihre Geschichte, ihr Wesen und ihre Methoden“), представяйки хорологизма (т. е. пространството), като продължение на пространствената концепция на Ритер (1779-1859), **Валтер Кристалер** (1893-1969), **Август Льош** (1906-1945) и др.

В края на 40-те години на XX в. в германско езичните страни се поставя нов етап в развитието на антропогеографията.

В Бон през 1947 г. на Географския конгрес, австрийският географ **Ханс Бобек** (1903-1990) изнася доклад на тема „Място и значение на социалната география“ („Stellung und Bedeutung der Sozialgeographie“), с който в рамките антропогеографията се поставя началото на ново направление наречено социална география (Стоянов, 2013).

През 50-те години на XX в. се прави опит антропогеографията да стане част от социалната география. Дори Бобек, се опитва да обоснове социалната география чрез ландшафтознанието, а не с антропогеографията. През 1957 г. Х. Бобек публикува статията „Мисля си за логическата система на географията“ („Gedanken über das logische System der Geographie“) в австрийското списание „Известия на географското дружество“ (Стоянов, 2013).

В табл. 1 е представена „логическата система“ на географията според Бобек (1957).

Табл. 1 Мястото на антропогеографията в „логическата система“ на класическата география (по Бобек, 1957; Стоянов, 2013)

СТРАНОЗНАНИЕ											
ЛАНДШАФТОЗНАНИЕ											
Ландшафтна екология						Социална география					
Геоморфология	Климатогеография	Хидрогеография	Педогеография	Фитогеография	Физическа	Антропогеография	Демография	Селищна география	Транспортна география	Икономическа география	Политическа география

ПРИРОДА

КУЛТУРА

В периода от края на 60-те години и началото на 70-те години на XX в. се запазва това ново място на антропогеографията.

Бобек през 1961 г. на Географският конгрес в Кьолн отново изнася доклад на тема „За въграждането на социално-географския подход на изследване в културната география“ (Стоянов, 2013). В него представя, че социалната география се е установила успешно, увеличили са се социално-географските изследвания и публикации, множество географски институти са включили в името си социална география и в антропогеографията се прокарва разбирането, че човешките дейности в ландшафта най-добре се реализират от социалните групи. Бобек критикува и традиционното описание в географията по географско положение и природни фактори и предлага да е по социални, икономически и функционални критерии. Той е за по интензивен контакт между географията и социологията. Бобек иска да преодолее типичният енциклопедичен подход в антропогеографията, със задълбочен поглед във вътрешната структура и закономерностите на човешкото въздействие в пространството (Стоянов, 2013).

Част от учените от Германската географска школа запазват старите виждания за мястото на антропогеографията и критикуват привържениците на новите. Един от тях е германският географ **Ерих Отремба** (1910-1984). През 1961 г в доклада си „Градивната сила на групата и на личността в културния ландшафт“ (Die Gestaltungskraft der Gruppe und der Personenlichkeit in der Kulturlandschaft) представя теза, която в значителна степен е в противовес с тази на Бобек. Отремба подчертава, че отдавна има интензивен контакт между географията и социологията и подчертава, че той може да взриви единството на географията, в частност на антропогеографията. Той поставя и въпрос за дискутиране дали социалната география трябва да има такова изключително и по-висше място в рамките на антропогеографията. Отремба счита, че продължаващата подялба на антропогеографията е опасна за самата нея (Стоянов, 2013).

През 1969 на Килския географски конгрес **Д. Бартелс** използва термина „икономическа и социална география“ като синоним на цялата антропогеография (Стоянов, 2013).

Френска географска школа („География на човека“)

Във Франция, за разлика от Германия, основен подход, използван при изучаване на взаимодействието между човека и природата, е този на географския посибилизъм от лат. *possibilis* – възможен).

Според посибилизма природата е само възможност за развитието и изменението на човешката дейност и ограничител на дейността на хората в конкретни исторически условия. Представител на географския посибилизъм във френската географска школа „География на човека“ е **Пол Видал дьо ла Блаш** (1845-1918). Той излага своите възгледи в труда си „Принципи на географията на човека“ (Карастоянов, 2008). Принципните различия между посибилизма на Видал дьо ла Блаш и детерминизма на Ратцел се състои в това, че в центъра на изследванията Блаш поставя човека. В негова статия, посветена на Ратцел, за първи път изказва твърдението, че човекът, като и природата, могат да се разглеждат като фактори и то не толкова пасивни, колкото активни и направляващи процесите на Земята (Карастоянов, 2008). Друг представител на френската школа „География на човека“ е ученикът на Пол Видал дьо ла Блаш – **Алберт Деманжон** (1872-1940). Той формулира същността на географията на човека като учение за човешкото общество и отношенията му с географската среда, като една от нейните задачи е оценка на природните ресурси и разкриване на човешката история чрез изследването на промените в гъстотата на населението и неговите миграции (Славейков и др., 1995).

Други представители на френската географска школа са **Жан Брюн** (1869-1930), **Максимилиан Сор**, **Рене Клюзи**, **Жаклин Божо Гарние**, **Пол Клавал** и др.

Въпреки че във Франция водещ е подходът на посибилизма, има представители от френската географска школа и на географския детерминизъм, като **Шарл Монтекъо** (1689-1755) и **Елизе Реклю** (1830-1905).

Елизе Реклю поставя основите във Франция на антропогеографията, която е наречена „География на човека“ (*géographie humaine*). В периода 1873-1893 той издава заедно със своите колеги научен труд в 19 тома, озаглавен „Земя и хора. Всеобща история“. Елизе Реклю издава и труда „Човек и Земя“ в 6 тома (1876-1894).

Англо-американска школа

Географите от англо-американската школа възприемат като основни постановките на немския географски детерминизъм, но и някои от френския географски посибилизъм.

Джорш Марш (1801-1882) през 1864 г. в труда си „Човекът и природата“ разглежда проблемите за взаимодействието между човека и природата. През 1906 г. **Уилям Морис Дейвис** определя предмета на географията като взаимодействие между природната среда и поведението на хората в нея. Според Т. Бокъл – климатът, почвите, храните и общият вид на природата определят духа на човек. Елен Чърчил Симпъл е първият последовател на Ратцел в САЩ. През 1911 г. тя посочва, че човекът е продукт на земната повърхност (Славейков и др., 1995).

Идеите на германската антропогеография са възприети и от **Есвор Хънтингтън** през 1915 г., според когото историята на човечеството и разпространението на хората по Земята зависи от климатичните условия; **Ричард Хартшорн** (1899-1992), който възприема парадигмата за хорологизма (пространството), **Карл Зауер** (1889-1975), **Питър Хагет** и др.

С историческото развитие на човека се променят и разбиранията им и затова през 70-те год. на XX век много американски географи засилват интереса си към изследване на населението като един от основните фактори за нарастване на екологичните проблеми на земята (Славейков и др., 1995). Създава се нов подход за

изучаване на взаимодействието между човек и природата – инвайроментализъм. Според мнозина руски и източноевропейски географи той се смята за продължение на географския детерминизъм (Славейков и др., 1995).

Руска географска школа

През първата половина на XIX в. до 30-те години на XX в. в Русия голяма част от географските публикации са посветени на антропогеографията („географията на човека“). Основен подход, използван при антропогеографските изследвания, е също подходът на географския детерминизъм. През този период човекът се разглежда в два аспекта: антропогенен - въздействащ върху природната среда, и антропогеографски – природната среда въздейства върху него (Голубчиков, 2002). В учебните планове на Географския факултет на Московския университет през 1926 г. са изброени три направления: физическа география, география на човека и регионална география. В „география на човека“ са включени дисциплини като систематика и география на човешките раси, демографска статистика, икономическа география и др.

Видни руски географи, работещи в областта на антропогеографията, са ***К. Арсениев, П. И. Кеппен, К. Ф. Херман, Лев Илич Мечников*** (1838-1888), който в труда си „Цивилизацията и големите исторически реки“ посочва връзката между хидрографската мрежа и развитието на човечеството“, ***Александър Иванович Воейков*** (1842-1916) – „Разпределението на населението по Земята в зависимост от природните условия и дейността на Човека“, и др. ***Лев Семенович Берг (1876-1950)*** през 1930 г. публикува своя труд „Ландшафтно-географические зоны СССР“, в който има направен подробен антропогеографски обзор (Голубчиков, 2002).

С настъпилите политически промени и проведените идеологически кампании през периода 1929-1934 г. се променят и научните възгледи на руските географи. Физическата и икономическата география са лишени от общата основа – човека, който е изключен от сферата на интерес на географията. През 1929 г. в Московския университет е ликвидирано учебното направление „география на човека“. На остра критика са подложени трудовете на Берг, Тяншански и др. (Голубчиков, 2002).

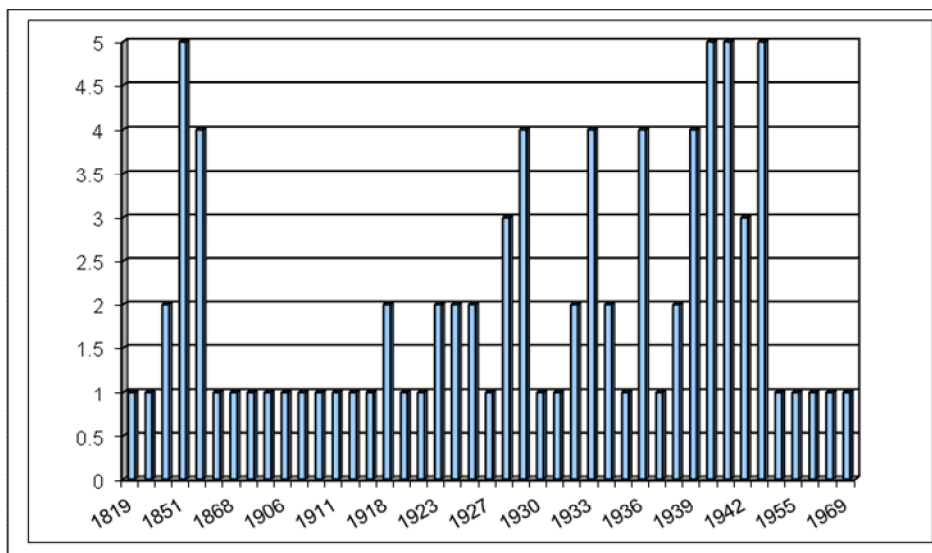
От многобройните направления на географията на човека остава само икономическата география, а човекът се разглежда като трудов ресурс. Този период се свързва с имената на ***Н. Н. Баранский, А. Константинов, И. М. Майергойз, Р. М. Кабо, Н. И. Ляликов, Г. Давидович, Б. Хорев, С. Брук, С. Лавров*** и редица други, (Славейков и др., 1995).

РАЗВИТИЕ НА АНТРОПОГЕОГРАФИЯТА В БЪЛГАРИЯ

Антропогеографията се обособява официално като направление в географията през 1882 г., след публикуването на труда на Ратцел – „Антропогеография“.

Антропогеографски изследвания са правени и много по-ранно и са свързани основно с проучванията за възникването и развитието на селищата.

Условно антропогеографските изследвания в България могат да се разделят на три периода: първи период – Възраждането до края на XIX век, втори период – от края на XIX в. до средата на 40-те години на XX в., трети период – от средата на 40-те до средата на 50-те години на XX век. (фиг. 1).

Фиг. 1. Брой на публикациите по темата

Първи период

Той е свързан с натрупване на първоначални сведения за българските земи и селища, когато редица пътешественици в своите пътеписи разказват за видяното на Балканския полуостров, вкл. и от нашите територии. Тези пътеписи имат енциклопедичен характер, в тях има информация както за селищата и стопанството, така и за природата, историята, етнографията, езика и др. на разглежданата територия.

Сведения за българските земи има в произведенията на турския пътешественик Евлия Челеби (1611-1678), който обикаля Мала Азия, Египет, част от земите на Източна Европа. Своите наблюдения и впечатления отразява в десеттомния труд „Сайхатнаме“ (Книга за пътешествията), в т. 3 и т. 8 се съдържат описания на българските земи (Пенин, 2007).

През този период заслуга за проучване на селищата и стопанството на нашата територия имат и българските възрожденци-книжовници.

Първото запазено описание на част от българските земи – Пловдивска епархия е направено от пловдивския свещеник иконом Константин, който през 1819 г. във Виена издава своя труд, в които има сведения за около 50 селища (Стефанов, 2007).

Описания за селищата на нашата територия има и в първите географски книги – през 1835 г. Неофит Хилендарски-Бозвели (ок. 1785-1848) издава „Кратко политическое землеописание, в което представя сбито описание в 16 страници на характерните черти на 33 града. През 1843 г. Константин Фотинов (1790-1858) в издадения учебник по география – „Общо землеописание“, описва градовете Самоков, Пловдив, Пазарджик, Стара Загора, Котел, Свищов и др.

Селищата по българските земи в този период са описани и от: Сава Илиевич Пангюреца (1843, Смирна) – за Панагюрище; Иван Андреев Богоров (1851, Букурещ) – за София, Търново, Пловдив, Русе, Сливен и др.; Георги Економов (1856, Букурещ) – за Карлово, Сопот, Копривщица, Панагюрище (Стефанов, 2007).

Кратки описания на българските селища – Копривщица, Лясковец и др., са публикувани и в различни вестници, като „Македония“, „Дунав“, „Право“, „Век“, „Зорница“, „Цариградски вестник“. Още в първия брой на вестник „Български орел“ от 20 април 1864 г. под редакцията на Иван Богоров (1820-1892) има описание на тогавашното село Котел. През 1868 г. в Букурещ той издава пътеписа „Няколко дена разходка по българските места“, където описва 16 града, посетени от него в периода

1865 – 1868 г.: Русе, Свишов, Казанлък, Калофер, Карлово, Пловдив, Хасково, Чирпан, Стара Загора, Сливен, Карнобат, Варна, Добрич (Хаджиолу Пазарджик), Шумен, Търговище (Ески Джумая).

Първият период завършва с откриването през 1898 г. на катедра „География и етнография“ и въвеждането на географията като учебна дисциплина в Софийския университет основан през 1888 г. в София като основно Висше училище.

Втори период

Той е класическият период в развитието на антропогеографията, защото съвпада с периода на обособяването на това ново научно направление.

През този период продължава основно да се разглеждат възникването и развитието на селищата в България, а след това, с бързата индустриализация на страната, основно внимание започва да се обръща на стопанското и икономическо развитие на страната. Батаклиев разделя общата антропогеография на: география на разпределението на населението на земното кълбо; обща география на селищата; обща политическа география; обща стопанска география (Христов, 1991).

За част от трудовете от този период е характерно, че освен антропогеографска характеристика, съдържат и физикогеографска част с описание на релефа, климата, растителността и др.

Развитието на антропогеографията в България е свързано с името на академик *Анастас Иширков* (1868-1937). Той специализира в Германия, през 1892-1893 г. в Лайпциг и 1895-1896 г. в Берлин при Фридрих Ратцел и Фердинанд Паул Вилхелм фон Рихтхофен. Приносът му в географията е свързан с описването на историко-географските и географско-етнографските особености на различни райони в България – Македония, Беломорска Тракия, Добруджа, Западните покрайнини и др. Неговият най-значим антропогеографски труд е „Упътване за изучаване селищата в българските земи“ (1906). Той използва като пример труда на сръбския географ *Йован Цвийч* (1865-1927), който през 1896 г. в Белград издава „Упътства за проучване села у Србији и пр.“. Идеите на географския детерминизъм ясно си личат в труда на Иширков: *„Положението на селищата, техният развой, тип и направа на къщи и огради не са случайни, а стоят в тясна свързка с вида на земната повърхнина, с благата, които предлага природата на най-близката околност, с живота на хората, с народната традиция. Селищата възникват само там, дето е възможен животът Благоприятни условия, които се представят най-вече от плодородна изобилна орна земя, гори, ливади, хубава вода, добър климат и лесно съобщение, въздействат благоприятно върху развоя на селищата. Липсват ли тези условия изцяло или отчасти, селищата биват недъгави, не могат да се развият, веднъж разсипани, мъчно се повдигат наново“*.

Други негови трудове в областта на антропогеографията са: „Антропогеографски бележки върху Балканския полуостров“, сп. Български преглед, (1887), „Град Варна“ (1904), „Девненските извори и тяхното поселищно и стопанско значение“ (1906), „Бележки за пътя Русе-Варна в XVIII в. и за главните селища край него“ (1907). „Човекът и земята. Антропогеографски бележки“. (1908) „Град Солун. Политико-географски и народностопански бележки“ (1911), „Град София през XVII век“ (1912), „Охридското езеро и град Охрид“ (1915), „Град Враня и Вранско“ (1918), „Пловдив и Родопи“ (1921), „Град Търново“ (1922), „Град Елена“ (1925), „Характерни черти на градовете в Царство България“ (1925), „Град Копривщица“ (1926), „Град Шумен“ (1927), „Град София“ (1928), „Варна и Бургас“ (1929), „Град Ловеч. Географско положение“ (1929), „Село Галата“ (1932) и др.

За развитието на антропогеографията през този период допринася и **Йордан Захариев** (1877-1965), поради опита си за проучване на селищата в Кюстендилското краище (1918) и село Слокощица (1928), през 1928 г. той написва и публикува ново практическо ръководство – „Упътване за антропогеографски изучавания в България“.

То е изградено изцяло на основата на „антропогеографията или културна география – оня дял от географията, който разглежда човека в неговите отношения към природните условия и в различните му организации и дейности (раса, племе, култура, разселвания, етнография, статистика на населението и т. н.“ (Стефанов, 2007).

Друг български географ с публикации в областта на антропогеографията е **Крум Дрончилов** (1889-1925), който през 1923 г. издава статията „Бурел, антропогеографски изучавания“.

Развитието на антропогеографията в България се свързва и с имената на **Иван Батаклиев** (1891-1973) и **Димитър Яранов** (1909-1962), които поставят нов етап в развитието ѝ. Техните трудове са повлияни от идеята за единната география и е характерно, че отделят еднакво място на физикогеографските и антропогеографските анализи.

По-важни публикации на **Батаклиев** в областта на антропогеографията са: „Град Татар-Пазарджик. Историко-географски преглед“ (1923), „Село Сестримо. Антропогеографски проучвания“ (1926), „Град Банско. Антропогеографски изучавания“ (1929), „Към въпроса за антропогеографските изучавания в България“ (1929), „Чепино. Специално-географски проучвания“ (1930), „История на заселването и форми на селищата“ (1936), „Историкогеографски черти на нашите старопланински градове“ (1940), „Село Батак – Пещерско. Антропогеографически развой на едно родопско село“ (1941), „Гунчо Ст. Гунчев като антропогеограф“ (1941), „Тракия. Географски и исторически преглед“ (1946), „Пазарджик и Пазарджишко“ (1969).

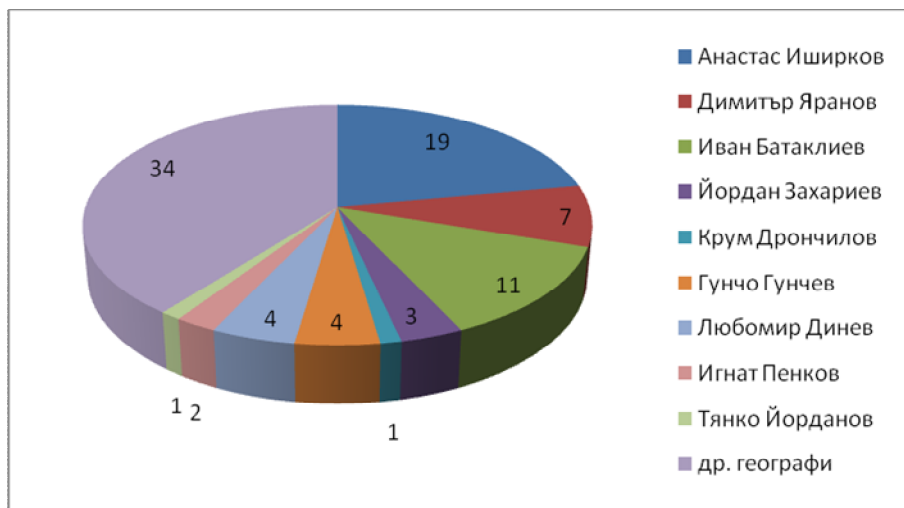
Димитър Яранов има поредица от антропогеографски статии на български и други езици посветени на Македония и Беломорска Тракия. „Антропометрични изучавания на населението на Разлог“. (1932), „Разлог. (Областно географско проучване)“ (1933, № 2,3,4), „Името на град Ямбол“ (1934), „Град Пирот“ (1936). „Бялата раса в тропиците“ (1938). Всичките статии са публикувани в периодичното издание „Македонски преглед“.

Бързото развитие на антропогеографията в България през първата половина на ХХ в. води до появата и на специализирани поредици за антропогеографски издания, като „Приноси към географското изучаване на България, Антропогеографска серия“.

Приноси за развитието на антропогеографията имат и географите: **Любомир Динев**: „Покрайнината Доспат“ (1939), „Село Луково – Софийско. Поселищно-географски развой на едно село от Искърския пролом“ (1941), „Колибарските селища в Средна Стара планина“ (1942), „Селищната област по Искърския пролом. Антропогеографски проучвания“ (1943); **Гунчо Гунчев** (1904-1940): „Вакарел, антропогеографски проучвания“ (1933), „Уземните къщи в Дунавска България“ (1934), „Изчезналите селища в България“ (1938), „Die Beziehungen der Stadt Sofia zum Lande“ („София и отношенията ѝ към околните земи“), „Габрово и Габровско“ (1939). Гунчо Гунчев е редактор на първото антропогеографско научно списание „Архив за поселищни проучвания“ (1938). В него той публикува статията „Поселищно-географски проучвания в България. Постижения и задачи“. Поради неочакваната му смърт на 2 юни 1940 г. остават много незавършени трудове в областта на антропогеографията, като: „Антропогеографски проучвания на басейна на р. Янтра“, „Големина, брой и разпределение на големите села в България“, „Кои села биха могли да се обявят за градове“, „Горната граница на селищата в нашите високи планини“.

„Новообразувани селища след 1879 г.“, „Българските селища“ (1941) (Гунчев, 1941); **Васил Маринов** (1907-1990): „Герлово. Областно географско изучаване“ (1936), „Авренско плато. Областно-географско изучаване“ (1940), „Делиорман (южна част). Областно-географско изучаване“ (1941), „Плисковско (Абобско) поле. Поселищно-географско изучаване“ (1943); **Игнат Пенков** (1911-2004): „Село Казичене. Принос към поселищно-географско изучаване на Софийската котловина“ (1939), „Културен ландшафт“ (1943). Студията „Културен ландшафт“ е публикация на един от докторските му трудове, разработени под ръководството на проф Хуго Хасингер във Виена; **Тяно Йорданов** (1914-2003) „Село Княз-Борисово, Харманлийско. Принос към поселищно-географските изучавания на Тракия“ (1939) и др. (фиг. 2.); **Жечо Чанков** (1878-1964) е автор на първия „Географски речник на България“ (1918, 1939, 1958). За съставянето на речника е използван кратък въпросник, разработен на основата на „Упътването“ на проф. Ан. Иширков.

Фиг. 2. Брой на публикациите по темата на географи

За изясняване на антропогеографските проучвания на селищата от съществено значение е и най-пълната за времето си библиография (187 заглавия) за историята и географията на българските градове и села от **Васил Миков** (1935). Той издава през 1943 г. книгата: „Произход и значение на имената на нашите градове, села, реки, планини и места“ (Стефанов, 2008).

През 30-те и началото на 40-те години на ХХ в. в антропогеографската литература се появяват публикации и от учители по география. В тях се разглеждат селищата, в които живеят или работят: **Р. Тодоров** за град Трън (1931); **Сава Попов** – „Севлиево и Севлиево. Физикогеографски очерк“ (1936); **Ст. Марков** за град Бяла (1937), **Атанас Алексиев** – „Град Пловдив. Географско стопанско развитие“ (1940); **Петър Константинов** – „Габрово и Габровско. Антропогеографски очерк“ (1940); **Атанас Цветков** – „Село Долна Баня – Ихтиманска околия“ (1940); **Владимир Попов** – „Град Златица“ (1942) и др. (Стефанов, 2008).

Вторият период приключва с утвърждаването на социализма в България след 9 септември 1944 г.

Трети период

Новата социалистическа идеология в България по внушение и модел на бившия СССР отрича антропогеографията, географския детерминизъм и хорологията като

антинаучни и буржоазни в географията (Стефанов, 2008). Иван Батаклиев и Димитър Яранов са отстранени от Софийския университет като „най-големите привърженици на тези антинаучни направления в географията“ (Христов, 1991). Географи, работещи в областта на антропогеографията (Игнат Пенков и др.), се отричат и критикуват собствените си статии и публикации.

Анастас Бешков (1896-1964) издава два труда: „Песимистичното направление в политическата икономия от гледна точка на стопанската география“ (1942) и „За абсолютния хорологизъм в антропогеографията“ (1943), в които критикува и оборва географския детерминизъм и абсолютния хорологизъм (Гълъбов и др., 1982). Въпреки тези две публикации, през 1948 г. издава труда „Обща икономическа география с обширна въстъпителна антропогеографска част“. В нея той представя същността и въпросите, с които се занимава антропогеографията: влиянието на природата върху човека и прякото взаимодействие между тях, расите (дали човечеството е произлязло от една единствена раса, която впоследствие, под влиянието на местни географски и други условия, се е видоизменила по различните места, или пък расите съществуват открай време), разпределението на населението по земното кълбо и др.

Едни от последните автори на класически селищни антропогеографски работи са **Михаил Мичев** – „Град Мездра. Стопанско-географско проучване (Принос към селищната география на България)“ (1955), и **Велю Велев** – „Възникване и развитие на селищата в Първомайско до 1944 г.“ (1963), и др. (Стефанов, 2008).

След 1952 г. повечето от икономогеографите разглеждат икономическата география като основен дял на географията, а не на антропогеографията. Селищата и човек стават обект на изучаване от „География на населението и селищата“ в рамките на икономическата география (а днес социално-икономическа география, обоснована от Т. Христов и М. Бъчваров през 70-те години на ХХ в.; социална и икономическа география; икономическа и социална география).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Независимо от дългата история на развитие и днес е актуална и се дискутира темата и мястото на антропогеографията в структурата на географията и за връзката ѝ с другите географски дисциплини.

В България няма публикации, посветени само и единствено на историята и развитието на антропогеографията. Тази тема е представена като част от краезнанието в публикацията на Петър Стефанов със заглавие „Приноси на българските географи за развитието на краезнанието“ през 2007 и 2008 г. в списание „География 21“.

Въпросът за антропогеографията се разглежда в трудовете на Петър Славейков и Румен Янков (1995) със заглавие „География на населението и селищата“, издаден от Великотърновския университет „Св. Св. Кирил и Методи“ и на Стефан Карастоянов (2008) – „Политическа география, геополитика, геостратегия“, издаден от СУ „Св. Климент Охридски“.

Мястото на антропогеографията в системата на географията е представена и в единични публикации през 2013 г. от Марин Русев и Айсун Авджиев в статията „Интердисциплинарен статут и пространствена същност на геостратегията“ публикувана в Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“ Геолого-географски факултет, книга 2 – География, том 105, и Петър Стоянов в публикацията си „Пътища към социалната география: немският подход“, публикувана в сборник с доклади от Международна конференция „Географски науки и образование“ 1-2 ноември 2013, ШУ, катедра „География и методика на обучението по география“.

БЛАГОДАРНОСТИ

Авторите изказват своята благодарност на доц. д-р Диляна Стефанова от НИГГГ-БАН, департамент География, секция Икономическа и социална география и на Иванка Ботева от НИГГГ-БАН, департамент География, секция Физическа география за ценните съвети и препоръки по изготвяне на настоящата статия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бешков, А. 1948. Обща икономическа география с обширна въстъпителна антропогеографска част, Университетска печатница, София, 416 с.
2. Ганев, Х. 2011. Географски терминологичен речник, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, НИГГГ, С., под редакцията на акад. Тодор Николов, проф. д-р Борис Колев, 20 с.
3. Голубчиков, Ю. 2002. Идеологическое уничтожение русской школы географии человека. Сборник с доклади от научната конференция с международно участие в памет на проф. д-р Димитър Яранов (1909-1962), С., 7-15 с.
4. Гунчев, З. 1941. Гунчо Ст. Гунчев – Животопис, обществена дейност и научно творчество“, Архив за поселищни проучвания, С., 1-48 с.
5. Гълубов, Ж., В. Динев, М. Мичев. 1982. Бележити български географи. ДИ „Народна просвета“, С., 79 с.
6. Иширков, Ан. 1906. Упътване за изучаване селищата в българските земи. – Училищен преглед, год. XI, кн. 2, 219-229 с.
7. Дрончилов, Кр. 1923. Бурел.- Год. СУ. Ист.-филолог. факултет, кн. XIX, 2 С., 250 с.
8. Захариев, Й. 1918. Кюстендилско краище. – Сб. За народни умотворения и народопис, кн. XXXII, Изд. БАН, С., 653 с.
9. Захариев, Й. 1928. Село Слокошица. Антропогеографско изучаване. - Приложение на сп. Училищен преглед, год. XXVII, кн. 6
10. Захариев, Й. 1929. Упътване за антропогеографски изучавания в България - Приложение на сп. Училищен преглед, год. XXVIII, кн. 6, 64 с.
11. Захариев, Й. 1963. Кюстендилска котловина. – Изд. БАН, С., 424 с.
12. Карастоянов, С. 2008. Политическа география, геополитика, геостратегия. УИ „Св. Климент Охридски“, София, 290 с.
13. Русев, М., А. Авджиев. 2013. Интердисциплинарен статут и пространствена същност на геостратегията. Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“ ГГФ, кн. 2 – География, том 105, 235-251 с.
14. Славейков, П., Р. Янков. 1995. География на населението и селищата“, УИ „Св. Кирил и Методи“, Велико Търново, 275 с.
15. Пенин, Р. 2007. Природна география на България. С. Булвест 2000, 279 с.
16. Стефанов, П. 2007. Приноси на българските географи за развитието на краезнанието. сп. География 21, кн. 6
17. Стефанов, П. 2008. Приноси на българските географи за развитието на краезнанието. сп. География 21, кн. 1
18. Стоянов, П. 2013. Пътища към социалната география: Немският подход. в сборник от доклади от Международна конференция „Географски науки и образование“ 1-2 ноември 2013, Шуменски университет катедра „География и методика на обучението по география“, 134-142

19. Христов, Т., М. Бъчваров. 1977. За социално-икономическата география., Проблеми на географията, кн. 2, С., БАН
20. Христов, Т. 1991. Професор Иван Батаклиев (1891-1991) – първостроител на модерната антропогеография в България., Проблеми на географията, кн. 1, С. БАН, 56-61 с.
21. Bobek, H. 1957. Gedanken über das logische System der Geographie. In: Mitteilungen der Geographie Ges. Wien, 99
22. Otremba, E. 1962. Die Gestaltungskraft der Gruppe und der Persönlichkeit in der Kulturlandschaft. In: W. Hartke und F. Wilhelm. Hrsg. Dt. Geographentag Köln, 1961. Tagungsbericht und wissenschaftliche Abhandlungen, Stuttgart
23. Schenk, W., K. Schliephake. 2005. Allgemeine Anthropogeographie, Gotha
24. <http://www.geog.uni-heidelberg.de/human/index.html>, 7.06.2015 г., 21:01

History and development of the anthropogeography in leading geography schools and in Bulgaria

Velimira Stoyanova, Gergana Metodieva
National Institute of Geophysics, Geodesy and Geography – BAS
e-mail: velimira_asenova@abv.bg, gerri7@abv.bg

Abstract

The article presents a brief history and the development of anthropogeography in leading geographic schools and in Bulgaria.

By the end of the 19th and in the early 20th century geographers around the world put the human in the focus of the geographical research and started studying the connections and relations between people and the natural components (terrain, climate, water, etc.). In 1882, following the publication of the Ratzel's work titled - "Anthropogeography" the foundations of a new branch in the system of geographical sciences were laid, which was called "anthropogeography" ("human geography"). Today more and more frequently in Western Europe, the USA etc. Germanic and Romance languages-speaking countries, along with the concept of anthropogeography, the synonymous term "human geography" is used (in German - Die Humangeographie, in Spanish - geografía humana, in Italian - geografia antropica, in French - géographie humaine, etc.). It is perceived as a science studying the spatial organization of the economy and the relations between the society and the environment. General anthropogeography is divided into: geography of the population; historical geography; political geography; geography of settlements - urban geography and geography of rural areas; social geography; economic geography - primary, secondary and tertiary sectors; cultural geography, geography of the religions.

In Bulgaria and in other former socialist countries (Russia, Poland etc.) neither of the two terms - anthropogeography and human geography are used. Instead, the term socio-economic geography (social and economic geography, economic and social geography) is used, which includes social geography - geography of the population and settlements; economic geography - primary, secondary and tertiary sector etc.

In leading geography schools: the German ("Anthropogeography"), the French (socio-geography - "Human Geography"), the Anglo-American and the Russian, different approaches for characterizing and analyzing the interaction between nature and man are used. The basic approach used in the German geography school since the end of the 19th till

*the mid-20th is connected with the so-called geographical determinism (from Latin *determinare* - "define"). In France, unlike Germany, the main approach used in studying the interaction between man and nature is that of the so-called geographical possibilism (from Latin *possibilis* – "possible"). Geographers from the Anglo-American school basically adopted the ideas of the German geographical determinism, but also some of the ideas of the French geographical possibilism.*

Conditionally speaking, the anthropogeographical research in Bulgaria can be divided into three periods: the first period – the period of the Bulgarian Renaissance until the late 19th century, the second period - from the late 19th century to the mid-1940s, and the third period - from the mid-1940s to the mid-1950s.

Key words: *geographical determinism, geographical possibilism, geography schools, social geography, economic geography*